

ΣΟΛΩΜΙΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΣΟΛΩΜΟΣ ΚΑΙ Ο LUDWIG FRANKL

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΧΡ. ΣΟΥΛΗ

Πολλά από τὰ μεγάλα πνεύματα τῆς Εὐρώπης πού ἦταν σύγχρονα τοῦ Σολωμοῦ ἐκφράστηκαν μὲ θαυμασμό γιὰ τὸ ἔργο τ.ο. Ἔτσι ὁ Goethe ὀνόμασε τὸν Σολωμό «Μπαίρον τῆς Ἑλλάδας», κι' ὁ Ἴταλὸς Tommaseo, κάτω ἀπὸ τὴν ἐντύπωση πού τοῦ προξένησαν τὰ ζῶντα χαρακτηριστικά τῆς μορφῆς τοῦ Σολωμοῦ, εἶπε: «Ὅποιος εἶδε τὸ Σολωμό ἔχει ἰδεῖ τὸν Goethe».

Στις γραμμὲς τοῦτες σήμερὰ ἐρχόμαστε νὰ παρουσιάσουμε τὴ γνώμη γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ, ἐνὸς ἄλλου πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀνήσυχους τοῦ 19ου αἰώνα. τοῦ Ludwig August Frankl, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴν Κέρκυρα στὰ 1856, δηλ. ἕνα χρόνο πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἑθνικοῦ μας ποιητῆ.

Ὁ Ludwig Frankl (1810-1894) ¹ ὁ Αὐστρο-εβραῖος αὐτὸς ἐπανάστατῆς τοῦ 1848 καὶ φιλάνθρωπος καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ὁ ποιητῆς καὶ συγγραφέας, εἶναι μιὰ φυσιογνωμία ἐξέχουσα μέσα στὴν πνευματικὴ Εὐρώπη τοῦ περασμένου αἰώνα. Ἰδιαιτέρως ὁ Frankl ἔχει παίξει ρόλο ἀποφασιστικὸ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ σιωνισμοῦ, ὄχι μόνο στὴν Αὐστρία καὶ γενικὰ τὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ σ' αὐτὴ τὴν Παλαιστίνη. Ἔτσι μιὰ πλούσια Ἑβραία τῆς Αὐστρίας, ἡ Elise v. Herz-Lämel, γνωρίζοντας τὴν πλούσια δράση του, τὸν παρακάλεσε νὰ ἀναλάβει ἕνα ταξίδι ὡς τὰ Ἱεροσόλυμα, νὰ μελετήσει τὴν κατάστασι τῶν Ἑβραίων ἐκεῖ καὶ νὰ προσπαθήσει νὰ ὀργανώσει σχολεῖα κι' ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα γιὰ τὸν ἐβραϊκὸ πληθυσμὸ τῆς Παλαιστίνης.

Ὁ Frankl λοιπὸν ξεκίνησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1856 ἀπὸ τὴ Βιέννη γιὰ τὴν Παλαιστίνη. Τὸν Μάρτιο τοῦ ἴδιου χρόνου ἔφυγε ἀπὸ τὴν Τεργέστη, πέρασε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, Ζάκυνθο, κι' ἔφτασε στὴν Ἀθήνα. Ἀπ' ἐκεῖ συνέχισε τὸ ταξίδι του γιὰ τὰ Ἱεροσόλυμα, περνώντας ἀπὸ τὴ Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη καὶ Δαμασκό.

Ὅλες του τίς ἐντυπώσεις ἀπ' αὐτὸ τοῦ τὸ ταξίδι τίς δημοσίευσε δυὸ χρόνια ἀργότερα σ' ἕνα δίτομο ἔργο του ² πού τύπωσε στὴ Λειψία.

Οἱ ἐντυπώσεις αὐτὲς τοῦ Φράνκλ δὲν εἶναι συνηθισμένες σημειώσεις ἡμερολογίου ἐνὸς κοι-

νοῦ περιηγητῆ. Ὁ ἴδιος ὁ Frankl ποιητῆς ὀνομαστός καὶ μεγάλος σιωνιστῆς, ζητοῦσε νὰ συναντήσει ὅπου πῆγαινε τοὺς πνευματικώτερος ἀνθρώπους τῶν Ἑβραϊκῶν κοινοτήτων. Γι' αὐτὸ τὸ ὀδοιπορικὸ του αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος μᾶς δίνει ἀφθονες πληροφορίες γιὰ τίς Ἑβραϊκὲς κοινότητες στὶς Ἑλληνικὲς πόλεις πού ἐπισκέφθηκε, καθὼς καὶ τὴ δράση τους καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔθιμά τους, κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μᾶς χαρίζει πολὺ ἐνδιαφέρουσες κρίσεις καὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τοὺς τότε πνευματικὸς ἀνθρώπους τῆς Ἑλλάδας. Γιὰ παράδειγμα ἀναφέρω πῶς στὴν Ἀθήνα συνάντησε καὶ μίλησε γιὰ πολλὰ ζητήματα μὲ τὸν Ζαλοκώστα καὶ τὸν Ραγκαβῆ, γιὰ τοὺς ὀποίους ἀφιερώνει ἀρκετὲς σελίδες στὸ βιβλίο του. Ἐπίσης δίνει τίς ἐντυπώσεις λεπτομερικὰ ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψή του στὸ Πανεπιστήμιο, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα ἐνδιαφέροντα πράγματα.

Διαβάζοντας κανεῖς τίς ἐντυπώσεις τοῦ Frankl ἀπ' αὐτὸ τὸ ταξίδι του στὴν Ἑλλάδα, βλέπει πῶς ἡ πνευματικὴ κίνησή τῆς Ἑλλάδας δὲν τοῦ ἦταν ἄγνωστη. Ἦξερε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Νεοέλληνες ποιητῆς, ἀπὸ μεταφράσεις τῶν ἔργων τους σὲ εὐρωπαϊκὲς γλώσσες, κι' εἶχε ἐπίσης γερὴ γνώση τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Εἶναι πολλὰ τὰ ποιήματά του πού εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν Νέα Ἑλλάδα.

Ἐπόμενο ἦταν λοιπὸν σ' ἕναν ἀνθρωπο τέτοιον σὰν τὸν Frankl, δταν πέρασε ἀπὸ τὴν Κέρκυρα τότε πού ζοῦσαν ἀκόμα ὁ Σολωμός, νὰ ζητήσει νὰ τὸν συναντήσει, καὶ νὰ προσπαθήσει νὰ γνωρίσει τὰ αἰσθήματα πού τρέφαν οἱ Κερκυραῖοι γιὰ τὸν ποιητῆ τους. Ἄν δυστυχῶς δὲν πέτυχε νὰ συναντήσει τὸν Σολωμό, ἐν τούτοις ὁμως ἀφιερώνει ἀρκετὰ λόγια γι' αὐτὸν ³, πού θὰ τὰ παραθέσουμε ἐδῶ σὲ μετάφραση, γιατί νομίζουμε πῶς ἀξίζουν, μιᾶς καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν πέννα ἐνὸς ὄχι τυχαίου πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ κι' ἐπειδὴ ἀποτελοῦν μιὰ μαρτυρία πιστὴ τοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Σολωμοῦ στὸν τελευταῖο χρόνο τῆς ζωῆς του.

Ὁ Frankl ἀφοῦ πρῶτα μιλάει ἀρκετὰ γιὰ τὸν Φώσκολο καὶ τὸ ἔργο του, συνεχίζει ἔπειτα γιὰ τὸν Σολωμό :

³ Nach Jerusalem ! Τομ. Α', σελ. 36-38.

¹ Βλ. The Jewish Encyclopedia, vol. V, σελ. 495-96.

² Nach Jerusalem ! von Ludw. Aug. Frankl, Leipzig 1858.

«Ένας άλλος ποιητής, πού είδε κι' αυτός τὸ φῶς στὴ Ζάκυνθο, εἶχε πιὸ καλὴ τύχη. Αὐτός εἶναι ὁ Κόμης Διονύσιος Σολωμός, πού ἐμπνεύστηκε πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ποίηση. Ἦταν ἀκόμα νεαρῶτατος ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀπέδειξαν πῶς τὸ ξίφος τοῦ Λεωνίδα δὲν ἦταν τὸ τελευταῖο πού ἔδωσε ἕνα γερὸ χτύπημα στὴ σκλαβιά. Στὰ 1823 ἔγραψε ἕνα ποίημα «Ἕμνος στὴν Ἐλευθερία». Περιέχει μονάχα 632 στίχους, ἀλλ' ὁ καθένας τους εἶναι κι' ἕνα γυμνὸ ξίφος, ἕνα ἀστραφερό δόρυ, πού στὸ ἠλιόφως τῆς σκέψης συγκρούονται τῶνα μὲ τ' ἄλλο. Οἱ καρδιές πού ἀκούγαν ἐκείνη τὴν πολεμικὴ μουσικὴ, ἐμπνέονταν γιὰ κατορθώματα, νίκες καὶ αὐτοθυσίες. Ὁ ποιητὴς τραγουδοῦσε τὰ μεγαλόστομα ποιήματά του στὴν Ἑφτανησιώτικη διάλεκτο μὲ μιὰ δύναμη ἴση μ' ἐκείνη τοῦ Πίνδαρου καὶ τοῦ Μπαϊρόν. Ἄν τοῦτο μονάχα τοποθετεῖ τὸ Σολωμὸ ἀνάμεσα στοὺς ἥρωες τῆς ποιητικῆς τέχνης, ἔχει ἀκόμα καὶ τοῦτο δῶ τὸ προτέρημα. πῶς ὁ λαὸς ἀφουγκράστηκε τὴν ποίησή του καὶ τὴν ἐννοίωσε, κι' ἀκόμα πῶς ἐνέπνευσε ἐκείνους τοὺς ἥρωες καὶ τοὺς ἔκανε πρῶτα μέσα τους. Ἐλεύθερους ἀνθρώπους, πρὸ τοῦ ἀκόμα πάροῦν τῆς νίκης.

Ἄλλ' ὁ ποιητὴς δὲν ἀρκέστηκε μονάχα στὴν ἐξαιρετικὴ χαρὰ νὰ ζεῖ ἀθάνατος στὶς καρδιές τοῦ λαοῦ του, ἀλλὰ εἶχε τὴν τόλμη νὰ πει στὴν πατρίδα του ὅλες τίς ὑψηλές σκέψεις τοῦ πνεύματός του, κι' ἀκόμα νὰ γίνεῖ ὁ νέος Τυρταῖος τοῦ τόπου του. Καμμιά δύναμη δὲν τὸν κράτησε ἀπὸ τὸ νὰ φανερώσει τὴ θεία πνοή πού ἐκρυσσε τὸ πνεῦμα του, κι' ἔτσι νὰ συγκαταλεχθεῖ μὲ τοὺς ἀθάνατους ποιητὲς τοῦ λαοῦ του.

Ἦνάρχει ἕνα ἄλλο τραγούδι τοῦ ποιητῆ, ἔχει δέξαια τόσο περίφημο ὡς τὸν «Ἕμνος στὴν Ἐλευθερία», πού εἶναι ὀγαλμένο βαθειὰ μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴ του, τὴν ὀργισμένη ἀπὸ ἕνα τραγικὸ ἐπεισόδιο. Τὸ τραγούδι αὐτὸ ἤχει μελαγχολικὸ καὶ συγκινητικὸ ἀπ' τὰ χεῖλη ὄλων τῶν νέων τῆς Ἑλλάδας, καὶ συνταράζει τίς καρδιές τους. Ὁ ποιητὴς εἶχε μιὰ κρυφὴ συμπάθεια γιὰ μιὰ ὀραία νεαρή, Ἑλληνίδα, πού ἦ μορφὴ τῆς καὶ τὸ ἀνάστημα θύμιζαν τὰ ἀθάνατα δημιουργήματα πού ἔφτιασαν οἱ ἀρχαῖοι τεχνίτες, ἀλλὰ κι' ἡ ψυχὴ τῆς ἦταν σύμφωνη μὲ τὴ Σολωμικὴ ἐννοία τοῦ ὀραίου, καὶ τοὺς στοχασμοὺς τοῦ ποιητῆ. Ἀπάγγελε καὶ τραγουδοῦσε τὰ ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ τόσο ὀραία, ὡς κανένας ἄλλος στὸν κόσμο.

Ἐνας Ἰταλὸς ζωγράφος τὴν ἐρωτεύτηκε κι' ὕστερα τὴν ἐξάπατησε. Ἡ καρδιά τῆς δὲν μποροῦσε νὰ ὑπερέκει αὐτὴ τὴ ντροπὴ γι' αὐτὸ καὶ φαρμακώθηκε. Ὁ Σολωμός, μόλις τοῦ ἀνήγγειλαν τὴν εἰδηση, ἔμεινε ἄφωνος καὶ γιὰ πολὺν χρόνον δὲ μιλοῦσε οὔτε στὸν κόσμον οὔτε σ' αὐτοὺς

τοὺς φίλους του.

Ὅταν ἔμαθε πῶς ὁ θάνατός της ουνέβηκε γιὰ λόγους τιμῆς, τὸ πνεῦμα του ἐξεγέρθηκε κι' ἔχυσε ἔξω τὴν ὀργή του σὲ στίχο. Κι' ἔτσι ἐκδικήθηκε τὸ θάνατο τῆς κόρης, μ' ἕνα ἀθάνατο παθητικὸ τραγούδι, πού εἶναι τὸ καλύτερο τοῦ εἰδους του, πού ἔχει ποτὲς ἀκούσει ἡ Ἑλλάδα καὶ πού ἀρχίζει μὲ τοῦτα τὰ λόγια :

«Τὰ τραγούδια μου τάλεγες ὄλα,
τοῦτο μόνο δὲ θέλει τὸ πεις,
μόνο τοῦτο δὲ θέλει τ' ἀκούσεις,
ἄχ τὴν πλάκα τοῦ τάφου κρατεῖς».

Ὁ Σολωμός ζοῦσε στὴν Κέρκυρα. Ζήτησα νὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ καὶ νὰ τοῦ προσφέρω τὴν ἐκτίμησή μου. Μὲ πληροφόρησαν ὁμως ὡς ἐξῆς : «Ζεῖ, σὲ βαθειὰν ἀποχώρηση». Ἡ ἀπροσδόκητη λάμψη μὲ τὴν ὁποία φωτίστηκε τὸ ὄνομά του ὕστερα ἀπὸ τὸ γράψιμο τοῦ Ἕμνου, τοῦ δημιούργησε μιὰ ταραχή. Τὸ νὰ ὑποβάλλεις τὴν ἐκτίμησή σου στὸ πνεῦμα του, τοῦ φαίνονταν ὡς πράξη εἰδωλολατρικὴ. Ὁ Σολωμός πίστευε ὅπως ὁ Πλάτων, πού ἐξόρισε τὴ μουσικὴ τῆς Ἰωνίας ἀπὸ τὴν «Πολιτεία» του, πῶς ἕνα ἔθνος πού ἀκούει τέτοια τραγούδια ἐξασθενίζει. Εἶχε τὴ γνώμη πῶς γιὰ τὴν πατρίδα του εἶχε φθάσει ἡ ὥρα ὅπου Σπαρτιατικὴ αὐστηρότητα καὶ ἀνδραγαθήματα θὰ ἀποφάσιζαν τὴν τύχη τῆς ἰ.

Ἀπ' ἐκείνη τὴ στιγμή δὲν ἐπέτρεψε νὰ τυπωθεῖ ἄλλο ποίημά του ὡς ὅτου λησιμονηθεῖ κάπως τὸ παθητικὸ κι' ἦπιον ἐκείνο μοιρολόγι γιὰ τὴν ἀγαπημένη του φίλη.

Τὸ πνεῦμα ὁμως δὲν ἔμεινε ἄσυχο, κι' ὁ κόσμος χρωστάει εὐγνωμοσύνη σὲ μιὰ πνευματικὴ γυναῖκα τὴ Lady Douglas, τὴ γυναῖκα τοῦ Ἀγγλοῦ διοικητῆ τῶν Ἰονίων νήσων, γιὰ τὴ δημοσίευση ἑνὸς ἀποσπάσματος ἀπὸ ἕνα ποίημα «Λάμπρος» παρὰ τὴν ἀπόφαση πού εἶχε πάρει ὁ ποιητὴς ὁ. Ἡ Lady Douglas εἶχεν εὐχαριστηθεῖ τόσο ἀπὸ τὸ ποίημα αὐτὸ, πού γονατιστὴ παρακάλεσε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ στερῆσει τὸ λαὸ του ἀπ' αὐτό. Ὁ ἐνθουσιασμός ὁμως ἐκείνης τῆς Ἀγγλίδας εἶχε λοιπὸν ἐπιτυχία.

4) Ὁ Φράνκλ ἐδῶ ἐννοεῖ τὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, γιὰτὶ ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ «Φαρμακωμένη» τοῦ Σολωμοῦ γράφτηκε στὰ 1826.

5) Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀντίδραση τοῦ Σολωμοῦ γιὰ τὴ δημοσίευση τοῦ «Λάμπρου». Πρὶν ὁμως ἀπὸ τὴν Lady Douglas ὁ Lord Nugent δημοσίευσε ἕνα ἄλλο ἀπόσπασμα τοῦ «Λάμπρου» στὴν «Ἰόνιο Ἀνθολογία» τὸ 1834. Πρὸς R. Jenkins, Dionysios Solomos, Cambridge 1940, σελ. 137.

Στις 21 Φεβρουαρίου 1857, ἡ Ἴονιος Γερουσία διέκοψε τὶς ἐργασίες τῆς ἐπειδὴ ἔφτασε ξαφνικὰ στὴν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων ἡ εἰδησις πὼς «Ὁ Σολωμὸς πέθανε». Ὅλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ ξεχύθηκε γιὰ νὰ πάρει μέρος στὴν πένθιμη νεκρικὴ τελατὴ. Ὁ βασιλεὺς Ὅθων ἔστειλε ἕναν ἀντιπρόσωπο γιὰ νὰ ἀποδώσει τὶς τελευταίες τιμὲς στὸ νεκρὸ ἀπὸ μέρους τῆς Ἑλλάδας, καὶ νὰ ἐκφράσει στοὺς συγγενεῖς του τὸ πένθος τῆς πατρίδας.

Τώρα, μαζὶ μὲ τὸ θλιβερὸ θάνατο τοῦ μεγαλύτερου ποιητῆ τῆς Νέας Ἑλλάδας, ποὺ δὲν εἶχε κἄν φθάσει τὰ ἐξήντα του χρόνια, ἔρχεται

καὶ μιὰ χαρούμενη καὶ λυπητερὴ κάπως ἐλπίδα πὼς ὅλα τὰ ποιήματά του θὰ δοῦν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας»⁶.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΡ. ΣΟΥΛΗΣ

⁶) Γιὰ τὴ σημασία τοῦ ἀνέκδοτου τότε ἔργου τοῦ Σολωμοῦ ἔγραφε κι' ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος «μόλις δημοσιευθοῦν τὰ ἀνέκδοτα ποιήματά του, θὰ γνωρίσει ὁ κόσμος ὅτι ἔχει καὶ ἡ Ἑλλάδα τὸ Δάντη της». Πρὸς Κ. Παλαμᾶ Πρόλογος στὰ Ἄπαντα τοῦ Σολωμοῦ, ἔκδ. Μασσαλῆ, Ἀθ. 1901, σελ. κη'.